

КРАЉ БЕСАНИХ

Чарлс Симић је један од наших најчувенијих песника. Добитник је Пулицерове награде, Макартур стипендије, Награде „Волас Стивенс”, Медаље „Роберт Фрост”, Међународне књижевне награде „Збигњев Херберт” и имао је титулу *poeta laureatus* САД. У његовом особеном поетском стилу упечатљиви су једноставност, привидна свакодневност, слегање раменима и збуњеност пред аномалијама живота. Најчешће је то добронамерно слегање раменима, иако постоје тренуци у којима продире суровост, заједно с источноевропским препознавањем историјске трагедије, као што и доликује „особи која је имала злу срећу да је бомбардују и нацисти и Савезници”.

После смрти Марка Стренда, Голвеја Кинвела, Кенета Коха и Максина Кумин, Чарлс Симић је међу последњим преосталим члановима чудесне генерације писаца рођених пре 1940, која је толико допринела томе да се америчкој поезији врати стара снага. *Лугак (The Lunatic)*, његова последња збирка стихова, тридесет и шеста је по реду. У исто време, његов издавач Еко му је објавио књигу *Живој слика – изабрана проза (The Life of Images: Selected Prose)*, која садржи најбоље есеје из претходних шест књига прозе, потврђујући тако да је не само један од најелегантнијих песника него и посебно привлачан, изразито разборит амерички есејиста.

О Симићевом животу основне чињенице сазнајемо управо кроз његову прозу. Родио се 1938. и одрастао је у Београду током рата. „[М]ада сам и дете прошлости. Видео сам својим очима тенкове, гомиле лешева и људе обешене о бандере” (Симић, 1995: 28).¹ Ипак, за своје детињство мисли да је било срећно, пошто је био превише наиван да би замислио неко другачије. Али после рата је ситуација постала гора: несташнице хране, људи су продавали све што су могли да би се прехранили. За време рата и после њега, отац је био раздвојен од породице, а мајка је покушавала да прокријумчари Чарлса и његовог брата у Аустрију како би му се придружили. Када их је зауставио британски пуковник и затражио пасоше, мајка му је одговорила: „Да смо имали пасоше, возили бисмо се кушет-колима.” Вратили су их у Београд и тек су 1954, када је Чарлс напунио шеснаест година, емигрирали у САД и настанили се у Чикагу.

Оца од кога је био раздвојен десет година Симић нежно портретише, представљајући га као свог узора – био је толерантан и безбрижан човек који је волео добру храну и музику, лепе жене и филозофију, није видео смисла у институционализованој религији, али је волео да посећује богослужбене храмове. (Према мајци је мање благонаклон, која је нешто између диве и хипохондра.) Када су му се родитељи разишли, Симић је отишао од куће, похађао је вечерња предавања на Универзитету у Чикагу, док је дању радио за *Chicago Sun-Times*.

¹ Тамо где су били доступни, уврштени су постојећи преводи цитираних места, уз неколико изузетака где им је мањкало прецизности. Уколико уз цитате не стоји референца, припадају преводиоцу текста. (Прим. прев.)

На почетку су га привлачили надреализам и колажи Макса Ернста. Читав живот, патећи од несанице, филозофију је читао ноћу у потрази за ширим, скривеним значењима егзистенције. Драга му је била Витгенштајнова мисао: „Није толико мистериозно како ствари постоје на овом свету већ сама чињеница да он постоји” (Simić, 2006: 294).

Једног зимског дана у Чикагу, као гром из ведрог неба га је погодила та невероватна чињеница да свет постоји, и да је он у њему. Преселио се у Њујорк, где је становао у ћумезу од хотела, дипломирао је на колеџу и ноћима је слушао блуз и читао филозофију коју је почео да спаја с новооткривеним занимањем за поезију:

Ужишак филозофије је ужишак редукције – еифанија наовештаја сложених ствари у неколико речи. И поезија и филозофија, на пример, шичу се бића. Шта је лирска поезија, рећи ће неко, ако не поновно оживљавање искуства бића. У оба случаја, оне га своде на његову суштину, да би исказале неизрециво и пустиле истину бића да засија у њуном сјају. (2006: 299)

Овде стижемо до једног од парадокса у његовим есејима: с једне стране, имамо посвећеност интелекту у најартикулисанијем виду, читању свих књига из библиотеке, чему су по његовим речима склона „емигрантска деца” (Simić, 2021: 16), несигурна и у вечитом настојању да прстигну остале; са друге стране, инсистирање на свему што остаје „неизговорљиво”, на неспособности језика да ода признање „тренутку узвишене свести” (Simić, 2016: 104). Полемишући једном приликом са пријатељем који је тврдио да „Оно што се може исказати, не може се замислити [...] промрљао сам нешто о тишини која је језик свести...” (2006: 295). Симићева карактеристика је управо то што себе не приказује као увежбаног интелектуалца већ као несигурног мислиоца коме излети на брзину склепани коан. С одобравањем цитира Гилберта Сорентина да „у тренутку када писац схвати да нема идеје, он је постао уметник”.

Шта би онда требало да замени мишљење и идеје? Култивација страхопоштовања. Признавши да не верује у бога, Симић ипак препознаје духовни порив да пронађе скривено значење у физичком свету. „Страхопоштовање је моја религија, а мистерија њена црква”, изјављује он. У поезији, то понекад води до претеране употребе зачуђености која се граничи са лажном наивношћу. Један од начина на који призива мистериозно јесте отварање према случајности, омиљеној тактици надреалиста. „Неки се моле Богу. Ја се молим да ми се пружи прилика и покаже пут из овог затвора, који зовем самим собом.”

Опет, претварајући се да је аматер, каже да приликом писања поезије човек углавном нема представу шта ради. Речи на страници воде љубав попут мува усред лета, а песник је само замишљени посматрач. Песма је резултат случајности колико и намере. Можда и више.

Међу песницима је опште место да се каже: „Песма је паметнија од мене. Идем сада куда је желела да пођем.” Можда је то истина, али Симић је истовремено превише луцидан и приступачан, превелики занатлија да би дозволио да га случајност тек тако савлада. „Читаво моје искуство [...] састоји се од потчињавања случају да

би се он заваро” (Симић, 1995: 23). Признаје да њиме управља његов свесни ум: „Репутација несвесног као бескрајног извора поезије је застарела” (1995: 22).

Додатно компликујући своју естетику, Симић каже: „Свака истинска поезија по мом је гледишту антипоезија.” Иако одбија да образложи овај афоризам, на другом месту наводи Никанора Пару, изванредног чилеанског аутора *Песамa и анши-џесамa*. Такође се присећамо и коментара Воласа Стивенса у предговору *Сабраним џесамa* Вилијама Карлоса Вилијамса. „Антипоетика је она истина, она стварност према којој сви ми вечито бежимо.” За Симића, антипоетика такође подразумева прихватање савета чикашких интелектуалаца из радничке класе које је упознао:

Био сам џошџуно сџремaн да набаџим енџлески тџвиг са кожним закрџама на лактџовима и да џушим лулу, али тџо ми нису дозволили: „Сџџи се одакле си, мали”, сџџaлно су ме џогећали. Нема сумње да су ме џровалили. Захваљујући њима, усџео сам да се огуџрем свом џрпородном џориву да џосџанем „лажњак”. (2006: 124–125)

Симићев поетски метод је остао прилично доследан у последњих четрдесет година. „Мој напор за разумевањем је вечито кружење око неколико опсесивних слика”, написао је. Језик му је једноставан и колоквијалан, без густог ткања, са благим европским акцентом. Могло би се пасти у искушење и претпоставити да му је дикција, као имигранту коме је енглески други језик, сведена и обична – иако је прелазак на енглески имао супротан ефекат код Конрада и Набокова, одведши их ка барокној разбокорености израза. Штавише, и Симићева проза показује ширину језичког лексикона и разноликост синтаксе, тако да се мора закључити како је избор сведеног манира у поетском изражавању високо интенционалан. Јер ако су „речи осиромашење”, као што тврди, чему онда раскошан речник? Приближавање говору свакодневнице такође указује и на извесно сврставање уз Вилијама Карлоса Вилијамса и његову страну у модерној америчкој поезији.

Симићеве песме се одликују заједљивим, беспомоћним тоном чуђења над свакодневицом и усхићеним проблесцима хумора, као и повремено бизарним преокретима: пријатељска свакодневица може изненада да се помрачи, да посведочи некој суровости или насиљу. Иако нису строго метричке, песме показују изванредну ритмичност у стиховима, тако да чак и кад се језик граничи са прозом, никада не губимо из вида да читамо поезију. Строфе су му строго конструисане, са стиховима исте дужине и тока у којима се без препрека спајају пренесени завршетак једне и почетак друге реченице.

Иако је Симић упоређивао поезију Емили Дикинсон са кинеским кутијама, изгледа да га је на ово ректангуларно надахнуће упутило управо интересовање за Џозефа Корнела. Корнел је (колико год се опирао етикети надреалисте) правио споменице од необичних елемената. Корнелову кутију Симић упоређује с местом у којем се спољашње и унутрашње стварности сусрећу на уској позорници... Кутије ме заправо подсећају на песме у најхерметичнијем облику. Имагинативно бављење њима личи на лавиринт метафора о шаховској табли неког симболистичког песника. Идеална кутија је као нерешиви шаховски проблем у којем је после дуге и замршене игре преостало само неколико фигура и чије решење може да уследи после једног или два потеза, или је заувек недостижно.

Симићеве властите варљиве песничке композиције, обично између осам и шеснаест кратких стихова, са прегршт слика, метрички су прецизно одмерене кутије, које по значењу изгледају прозирно, али је немогуће да се на силу отворе.

У последњој збирци поезије *Лудак*, изуземо ли наслов, мање је лудачког или гротескног, а више тихог ишчекивања краја. Уобичајена ситуација затиче песника на кревету, „некрунисаног краља бесаних” (Симић, 2017: 13) како не може да заспи. Његове ноћне мисли врлудају унаоколо, водећи га кроз низ замишљених сцена све до гробља. Песму „Нажврљано у мраку” (“Scribbled in the Dark”) започиње стиховима:

*Усїравио се најетї
Као љушка
У кревету,*

*Пренутї
Мишљу
О својој смртїи.
(2017: 82)*

У тим ноктурнима нема ничег посебно морбидног већ просто стоје признања о томе шта вероватно може да задеси остарелог аутора. Друга песма се завршава стиховима:

*[...] Чујем мешање шїила караїа,
Али кад се, љренутї, окренем
Само је једна лејїирица на љрозорској мрежи,
Њен мозак, кд и мој, сувише наелекїрисан да би засїала.
(2017: 60)*

Он и лептирица су чврсто повезани трзајима несанице; већ сама та излизаност материјал је за комедију. Друге песме као да извиру из омамљености после прекинутог дремежа у летње поподне. Жудња се ретко намеће у садашњости, али као код Кавафија долази у посету у виду призване успомене:

ПРИЧЕ

*Пошїо све стївари љишу своје љриче
Без обзира на шїо колико скромне биле
Светї је једна велика књиїа
Ошворена на различитїој стїраници,
У зависностїи од доба дана,*

*Где можеш љрочитїаїи, ако шїо зажелиш,
Причу једної сунчевої зрака,
Како је у заїишїу љојоднева
Пронашао давно изїубљено дуїме
Исїод једне стїолице у ћошку,*

Оно сићушно, црно, зашивено
На њозадини њене црне хаљине
Које ће је једном замолила да закољчаш,
Док си јој љубио враћ
И њијао њуди.

(2017: 19)

У ових седамдесет песама кружи прилично ограничен скуп речи: светло, лист, мисао, дрвеће, ноћ, буве, птица, огледало, карте, гробље, снег, голубови, груди, ва-трOMET, старац, старица. Ове изразе Симић меша као да следи неку надреалистичку игру случајности, с таквим резултатом да књига има чврсто, унутрашње средиште око којег се окреће. Може изгледати као да изнова пише исту песму, али нас онда нагли преокрет одведе до изненађујућег места.

ТАКО РАНО ИЗЈУТРА

Мучно ми је видећи старицу како се узрујава
Збој шачице сићушња њред њрџовином –
Брзо је заборавим кад ме власићња жалоси
Поново нађе – њријашељ на самрџи
И сећање на ноћ њроведену заједно.

Толико сам љубави имао у срцу након џоја,
Да сам мојао нај исџрчаји на улицу
Уверен да би свако која срејнем разумео
Моју лудоси и џојребу да им саојџијим
Да је живои и суров и леј,

Ал' ијак нисам – ујркос уверљивим доказима:
Врани џојнуџој над мрџвом веверицом на цесџи,
Жбун јорџована џиџо цвешаше у неком двориџи,
И џризору џса џушџеној с ланца
Који џремеће џо сусеговој канџи за смеће.

(2017: 56)

После еротског усхита, увек постоји неки пас који рије по комшијином смећу да нас подсети на самозаокупљену равнодушност наших сапутника. Одсуство екстравагантних израза је здраво. Да ли бисмо ово могли сматрати нуспроизводом позног стила? Позни стил неких модерних песника (као што су Борис Пастернак и Еуђенио Монтале) креће се ка директном изразу, као да више не осећају потребу да своју поетску аутентичност приказују метафоричком инвентивношћу. Симићу никад нису пресахле слике призивања, али сада се чини да оне пролећу пред његовим несаничарским очима без потребе за крупнијом поентом. Песма може да започне усред монолога („А ево и наше Главне улице / Која изгледа као / Напуштени филмски сет / Чији је режисер / Остао без новца и идеја” [2017: 72]) или да се нагло заврши, попут оне о златној рибици баченој у кишну барицу, узгредним „Да, сирота рибица” (2017: 66).

У својим есејима, од којих се многи овде објављују по први пут, чујемо другачији глас, глас интелектуалца космополите, универзитетског професора и *raisonneur*-а. Њихов тематски распон је импресиван, од визуелних уметности, блуза, цеза, хране, политике и градова до свих типова књижевности. Тек покаткад се појави негативан суд, али у већини случајева се ради о одавању признања. Посебно је снажна његова симпатија у биографским есејима о писцима чији се живот завршио трагично или су заузимали екстремне естетске позиције, као што су Марина Цветајева, Емил Сиоран и Витолд Гобрович, који су сви одреда ишли дубље у усамљеност и ексцентричност него што је Симић био склон.

Иако га интригира Гомбровичева провокативна одбрана незрелости, он се коначно ставља на страну једноличнијег Чеслава Милоша. Његов опис израелског песника Јехуде Амихаја („завидљујуће је колико је разборит успевао да остане до самог краја, правећи равнотежу између своје филозофске туробности и жудње за животом” [2006а: 183]), исто тако би се могао применити и на самог Симића. Цитирајући Брендана Гила да „прво правило живота гласи добро се провести” (Simić, 2016: 79), своје мајсторство у уживању показује док са сладострашћу описује како једе кобасице са роштиља и чили, слуша цез и шета кроз улице великих градова. Питајући се можемо ли уопште имати модерну књижевност без градова, он усхићено изјављује: „Ако Њујорк већ није блаженство, не знам шта јесте” (2016: 80). Уме он да се дотакне и природе: „Никад се нисам могао ослободити помисли да је природа нешто што ме полако убија” (1995: 28). У међувремену, он половину године проводи у Њу Хемпширу: „[...] пет месеци годишње имамо снег и невреме, те имате избор: или да умирате од досаде гледајући телевизију, или да постанете писац” (Simić, 2013: 148).

Најснажнији и најекспресивнији примери Симићеве прозе могу се наћи у три есеја која се баве распадом Југославије. Он се беспоговорно супротставља било ком утопијском пројекту, укључујући и национализам, који колективни интерес ставља изнад сигурности појединца. Док се Слободан Милошевић успињао на власт у Србији, Симић је још на почетку упозоравао да је то „лоша вест”, па су га српски националисти осуђивали као „издајницу” (2016: 17). Његов одговор је гласио да је „лирски песник по дефиницији издајник свог народа”. Како је он то схватио, „пре или касније, наше племе увек затражи да пристанемо на убиство”, што је један од разлога због којег се он страствено опирао племенској идентификацији. „Више имам заједничког са љубитељима Емили Дикинсон или Дјука Елингтона из Патагонije или Кине него са многим од мојих сународника.” Извргавајући руглу сваку генерализацију, он изнова инсистира да је „стваран само појединац”. Док се распламсавао грађански рат, открио је да су његови позиви на опраштање и разум дочекани са потпуним неразумевањем и, на крају, с мржњом. Пошто живи у Америци, постао је мета ширења гласина:

Нарочито ми се свигела инсинуација да ми је ЦИА њлашила ојромне своје новца да њишем њесме њрошив Србије, шако да сада лајодно живим у једном замку у Њу Хейширу, где ми мноштво шамноуших слуша ујаћа. (2016: 17–18)

Иако је овакву ситуацију умео да дочека са заједљивошћу, његова елоквенција на другим местима прелази у бес. Не постоји било какав наговештај мистерије или „неизрецивог“ у овим политичким есејима; он тачно зна шта жели да каже:

*Све ми је то јасно док сам гледао уништавање Југославије, начин на који ојор-
шунисти свих боја тамо дословно падају ничице пре неким ојаким националистичким
пројектом. Југословенски идентитет је још преко ноћи срушен, а то су заједнички
учинили локални националисти и зајадне демократије. Религија и етничка припад-
ности јасно су главне одлике грађанства, и то се у тим круговима сматрало као права
ствар. Оне који су били ујорни у уверењу да су Југословени, сада су живосали као нишкоче
и безнадежне ушойисте, довољно безначајне да се нико не сажали над њима. И многи
на Зајаду су једва дочекали да ујрабе прилику, ујдруже се тој забави и јасној ет-
ничкој експерти. Прочитали смо безбројне чланке о рационалним, демократским и ци-
вилизованим Хрватима и Словенцима, световним муслиманима који, хвала боју, још
нису исти као њихова фанатична сабраћа негде друкде, и о примитивним, варварским
и византијским Србима и Црнојорцима. [...] Свако ко, појут мене, редовно чита штампу
зарађених страна у бившој Југославији, мисли другачије. Врхунска бугалаштина свакој
национализму је то што он себе сматра јединственим, а заправо је само лоша копија
свакој национализму. Њима није јасно да су им заваравана и јараноје идентични.
То нарочито слејило је главна карактеристика истинској национализму. И у Србији,
и у Хрватској, чак и Словенији, интелектуалци су спрежни да пајатајски јонављају
најлуђе неонацистичке имбецилности, верујући да износе најзвешенија осећања.
Лицемери који никад нису изrekli ни реч жаљења збој зла које је јочинила њихова страна
на лију неизмерне сузе збој стварних и измишљених неправди кроз векове. Чуди ме само
што се многим на Зајаду свиђа та селективна пракса морала и мачизма. (2016: 46)*

Фино контролисаним сарказмом, Симић приказује предности двоструке перспективе једног имигранта: она му омогућава да види како је његов ујак Борис „поседовао бриткост ума какву сам често сретао код Срба. Једног тренутка био је интелектуално бриљантан, а већ следећег невероватно глуп” (Simić, 2021: 14). Симић је можда на крају строжи према Србима, иако признаје да је било криминалаца на свим странама, али он објашњава да „свако има моралну обавезу да се најпре обрачуна са злочинцима у властитој породици” (2021: 18).

Свој искуством спознат, опор, нимало амерички назор Симић сажима у реченици: „Невини испаштају а правда је ретко достижна – то је прича о историји у ораховој љусци” (2021: 76). Знајући то, он наставља да тражи шири простор за лично искуство. Без некаквих заједничких веровања, теологије, митологије – или чега год – како човек да схвати шта то све значи? Чини се да онда једино преостаје да свако од нас почне из почетка и конструише властиту космологију док ноћу лежи у кревету. Са седамдесет и седам година, он је и даље на почетку и пише у кревету, свом омиљеном месту, с лептирицом поред себе, пошто друга опција, како он то види, не постоји.

ИЗВОРИ:

- Симић, Ч. (1995). *Незајослени виговњак: есеји и сећања*. (В. Рогановић, прев.). Вршац: КОВ.
- Simić, Č. (1999). *Fabrika siročadi: (eseji i sećanja)*. (V. Roganović i D. Roganović, prev.). Beograd: Paideia.
- Simić, Č. (2006). *Zastrašujući raj: sećanja*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Simić, Č. (2006a). *I đavo je pesnik: eseji*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Otkrovenje.
- Simić, Č. (2013). *Gledaj dugo i netremice*. (I. Pavlović, V. Roganović i D. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag.
- Simić, Č. (2016). *Tamo gde počinje zabava*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag.
- Симић, Ч. (2017). *Лугак*. (М. Бергам Пеликани, прев.). Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“.
- Simić, Č. (2021). *Anđeli na žici za veš: izabrani eseji*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag.

(С енглеској љревео Предрај Шайоња)